

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

TAŞ'TAN KÜLTÜRE; KARATEPE-ASLANTAŞ AÇIK HAVA MÜZESİ'NİN SANATSAL VE SOSYOLOJİK BELLEĞİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Ali Asker BAL¹
Fatma Zehra ŞİMŞEK²

Cite this article as:

Bal, Ali Asker. Şimşek, Fatma Zehra. (2025). Taş'tan Kültüre; Karatepe-Aslantaş Açık Hava Müzesi'nin Sanatsal Ve Sosyolojik Belleği Üzerine Bir İnceleme. International University Museums Association Platform Journal of Cultural Heritage UNIMUSEUM, 8 (2) İstanbul, Türkiye, 96-113.

ABSTRACT

From Stone To Culture; A Study On The Artistic And Sociological Memory Of Karatepe-Aslantaş Open Air Museum

Karatepe is an important archaeological site in the Kadirli district of Osmaniye, built as a border fortress by Azatiwata during the Late Hittite period. The site was discovered in 1946 by Prof. Helmuth Theodor Bossert, his students and local people, and became famous worldwide with the discovery of bilingual inscriptions written in Phoenician and Luwian languages during excavations in 1947. These inscriptions enabled the decipherment of Hittite hieroglyphs and made Karatepe the 'Rosetta Stone' of Anatolia.

Karatepe attracts attention not only with its linguistic and historical importance but also with its architectural and artistic heritage. The mythological scenes, depictions of gods/goddesses and daily life depicted on basalt reliefs are among the most impressive examples of Late Hittite art. Following Bossert's departure from the excavation, the region underwent both an archaeological and socio-cultural transformation under the responsibility of his assistant Halet Çambel. Çambel, while applying modern conservation and restoration methods in the museumisation process, also carried out projects for education, handicrafts, environmental protection and social development in cooperation with the local community. The work carried out with experts from different fields such as architecture, art history and ethnography has turned Karatepe into a living cultural centre. Karatepe-Aslantaş Open Air Museum, which is on the UNESCO World Heritage Tentative List, continues its existence as one of the pioneering examples of modern archaeology, interdisciplinary cultural heritage management and community-based conservation approach in Turkey.

Keywords: Karatepe-Aslantaş Open Air Museum, Hittite art, Helmuth Theodor Bossert, Halet Çambel, Inscriptionology, Cultural heritage

1- Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Mimarlık Tasarım ve Güzel sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü Öğretim Üyesi (Prof.)

2- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Düzüçü Bilim ve Sanat Merkezi Görsel Sanatlar Öğretmeni.

Submitted : 24/07/2025

Accepted : 26/09/2025

Published online : 30/12/2025

Correspondence : Ali Asker Bal- Fatma Zehra Şimşek

E-ISSN : 2651-3714

ORCID : 0000-0003-4311-1563/ 0009-0000-9305-3678

Giriş

Kadirli ilçesi, Osmaniye ilinden geçen Ceyhan Nehri'nin kıyısında yükselen Karatepe Kalesi, Geç Hitit döneminin günümüze ulaşan en önemli eserlerinden biridir. MÖ 8. yüzyılda, bölgenin güçlü yöneticisi Azatiwata tarafından inşa ettirilen bu yapı, "Adana Ovası'nın Hükümdarı"nın gücünün somut bir ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kuzeyden gelen saldırılara karşı bir savunma kalkını görevi gören kale, dönemin askeri mimarisinin dikkat çekici bir örneğidir. Nehir kenarındaki bu stratejik konum, ticaret yollarını kontrol etme avantajı sunarken, aynı zamanda bölgenin savunmasını da güçlendirmekteydi. Çevresindeki verimli topraklar ve Karatepe Dağı'nın eteklerindeki bu yerleşim hem askeri hem de ekonomik açıdan büyük önem taşıyordu. 20. yüzyılın ortalarında gerçekleşen arkeolojik keşif, burayı dünya çapında üne kavuşturmuştur. Bulunan çift dilli (bilungue) yazıtlar, uzun süredir çözülemeyen Hitit hiyerogliflerinin anlaşılmasında kilit rol oynamıştır. Günümüzde açık hava müzesi olarak hizmet veren bu alan, ziyaretçilerine tarihle iç içe bir deneyim sunmayı sürdürmektedir. Kale'nin doğusunda antik Pyramos adıyla Ceyhan Nehri, daha ötesinde geniş ormanlık alanla çevrili Domuztepe ve tarlalarıyla Pınarözü köyü uzanmaktadır. Doğu yönünde ise, Düziçi'ne doğru yükseltiler var kuzeyde heybetli Toros Dağları ve doğuda Hazreti Ali'nin halk inancında yaşayan efsanelerle anıldığı Şah Döldül ve Kaya Döldül dağları yer almaktadır. Güneydoğu'sunda ise Amanos sıra dağlarının devamı niteliğinde Nur Dağları ve Gavur dağları uzanmaktadır.

Karatepe Kale yapısı, yüksek kulelerle desteklenen T-biçimli anıtsal bir girişe sahiptir. İki kule arasında üstü açık bir geçit ve bazalttan yapılmış mil yatakları üzerinde dönen büyük bir ahşap kapı bulunmaktadır. Bu kapıyı geçtikten sonra bir sahanlığa, oradan da yan odalara veya kale içine ulaşılmaktadır. Güneybatıdaki kapı binasının iç kısmında, çifte boğa kaidesi üzerinde Fırtına Tanrısı Tarhunzas-Baal'ın heykeli yer alan bir kutsal alan bulunmaktadır. Kapı yapılarının iç duvarları, bazalt bloklara işlenmiş aslanlar, sfenksler, yazıtlar ve günlük yaşam ile dini sahneleri betimleyen kabartmalarla (orthostatlar) süslenmiştir. Bu detaylar, dönemin inanç ve mimari anlayışını yansıtmaktadır.

Arkeoloji bilim dünyasına göre, Hititlerin kurduğu krallığın dillerinin ve kullandıkları yazı sisteminin keşfinin öyküsü, 1834 yılında Charles Texier'in Boğazköy'e gelmesiyle başlar ve 1947 yılında Karatepe'de iki dilli yazıtın bulunmasıyla biter. Karatepe-Aslantaş yazıtları, Fenike ve Luwice hiyeroglif yazı sistemlerinin bir arada kullanıldığı en uzun çift dilli metinlerden biri olarak büyük önem taşımaktadır. Bu metinler, her iki kapı binasında birer kez yer almakla birlikte, Fırtına Tanrısı Tarhunzas-Baal'a adanan üçüncü bir Fenikece örnekle daha zenginleşmiştir. Fenike dilindeki metinlerin çözümlenebilmesi, Anadolu'da M.Ö. 2. binyılın başlarına kadar uzanan ve tam olarak anlaşılamamış Luwice hiyerogliflerin deşifre edilmesine yardımcı olan bir anahtar işlevi görmüştür. Bu nedenle, Karatepe-Aslantaş yazıtları, tıpkı Mısır hiyerogliflerinin çözülmesini sağlayan Rosetta Taşı gibi, antik dillerin anlaşılmasında çığır açan bir rol oynamış ve uluslararası alanda ün kazanmıştır.

M.Ö. 2. binyılda Anadolu'ya hâkim olan ve başkenti bugünkü Boğazköy (Hattuşaş) olan Hitit İmparatorluğu, M.Ö. 1200'lerde Deniz Kavimleri'nin saldırıları sonucunda yıkılmış ve dağılmıştır. İmparatorluğun çöküşünün ardından Toroslar'ın güneyinde Malatya, Sakçagözü, Maraş, Kargamış ve Zincirli gibi Geç Hitit krallıkları ortaya çıkmıştır. Ancak bu devletler de zamanla Asurluların saldırılarına maruz kalmış ve yağmalanmıştır. Azatiwata da bu dönemde hüküm sürmüş bir kraldır. Onun inşa ettirdiği kale, büyük ihtimalle Asurlular tarafından ya M.Ö. 720'de Salmanasar V. ya da M.Ö. 680'lerde Asarhaddon döneminde tahrip edilerek terk edilmiştir.

Figür 1: Karatepe yerleşkesini gösteren bir harita (Kaynak: <https://librarydigitalcollections.ku.edu.tr/dijital-sergiler/karatepe-aslantas-azativattanin-kalesi/>)

1945 yılının yaz aylarında, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne bağlı Eski Doğu Uygarlıklarını Araştırma Enstitüsü'nden Prof. Helmuth Theodor Bossert liderliğindeki bir ekip, Hitit kervan yollarını incelemek amacıyla Kayseri'den hareket ederek Toros geçitlerini aşar ve Çukurova'ya doğru bir keşif gezisine çıkarlar. Yolculukları sırasında Kadirli'nin doğusunda bir "Aslantaş" varlığına dair bilgi alan ekip, üniversitedeki eğitim döneminin başlaması nedeniyle araştırmalarını yarıda kesmek zorunda kalırlar. Ancak ertesi yıl, Şubat 1946'da Bossert, asistanı Halet Çambel, Adana Müzesi Müdürü Naci Kum ve yörenin ilkokul öğretmeni Ekrem Kuşçu'nun rehberliğinde zorlu bir yolculuğa çıkar. Son kısmı at sırtında tamamlanan bu sefer sonunda "Aslantaş" a ulaşırlar. Daha sonra bu anıtın bir boğa kaidesi olduğu anlaşılır. Ayrıca, yazıtlı kabartmaların yer aldığı bir Demir Çağı kalesinin kalıntıları da ilk kez gün yüzüne çıkarılarak bilim dünyasına tanıtılır. Bu keşif, Anadolu arkeolojisi için önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Araştırma Sorusu ve Alt Sorular

Bu çalışmanın ana sorusu şu şekilde tanımlanabilir: "Karatepe-Aslantaş Açık Hava Müzesi'nin oluşum süreci, sanatsal ve sosyolojik bellek bağlamında nasıl bir dönüşüm geçirmiştir?" Ana soruya bağlı olarak alt sorular ise şu maddeler halinde sıralanabilir:

Karatepe'de bulunan çift dilli yazıtlar, Hitit hiyerogliflerinin çözülmesine nasıl katkı sağlamış ve bu süreçte Helmuth Theodor Bossert'in rolü ne olmuştur?

Halet Çambel'in liderliğinde Karatepe'de yürütülen arkeolojik çalışmalar, yerel halkın sosyo-kültürel ve ekonomik yaşamını nasıl etkilemiştir?

Karatepe-Aslantaş'ta uygulanan açık hava müzesi modeli, modern kültürel miras koruma yöntemleri açısından nasıl bir örnek teşkil etmektedir?

Karatepe kabartmalarında betimlenen mitolojik ve günlük yaşam sahneleri, Geç Hitit sanatının Anadolu ve Yakın Doğu kültürleriyle olan etkileşimini nasıl yansıtmaktadır.

Karatepe'nin ulusal ve uluslararası bellekteki temsili, Bossert ve Çambel'in kişisel ve akademik mirası üzerinden nasıl şekillenmiştir?

Bossert'in kazıdan ayrılması ve sonrasında

yaşananlar, Türkiye'deki arkeoloji politikaları ve kurumsal yapılar hakkında neler söylemektedir? Karatepe'deki sanatsal ve kültürel unsurların (örneğin "Emziren Tanrıça" veya "Hayat Ağacı"), Anadolu'nun sonraki kültür katmanlarında ve halk sanatlarında nasıl bir devamlılık gösterdiği söylenebilir?

Amaç

Bu çalışmanın amacı, Karatepe-Aslantaş Açık Hava Müzesi'ni, yalnızca bir arkeolojik keşif alanı olarak değil, aynı zamanda sanatsal, tarihsel ve sosyolojik belleğin kesiştiği çok katmanlı bir kültürel dönüşüm örneği olarak incelemektir. Makale, Geç Hitit dönemine ait çift dilli yazıtların dilbilimsel önemini ve bu yazıtların Hitit hiyerogliflerinin çözülmesindeki kilit rolünü vurgulamanın yanı sıra, bölgenin Helmuth Theodor Bossert ve Halet Çambel öncülüğünde bir açık hava müzesine dönüşüm sürecini analiz etmektedir. Ayrıca, Çambel'in disiplinlerarası ve toplum temelli yaklaşımının, arkeolojik mirasın korunmasından yerel kalkınmaya uzanan etkilerini değerlendirerek, Karatepe'nin Türkiye'deki kültürel miras yönetimi için öncü bir model olma niteliğini ortaya koymayı hedeflemektedir.

Yöntem

Bu çalışma, Karatepe-Aslantaş Açık Hava Müzesi'nin sanatsal ve sosyolojik bellek bağlamında geçirdiği dönüşümü çok boyutlu olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın karmaşık ve disiplinlerarası doğası, nitel bir araştırma deseninin benimsenmesini gerektirmiştir. Çalışmada, veri toplama ve analiz sürecinde tarihsel analiz, görsel ikonografik analiz ve durum çalışması (case study) yöntemleri bir arada kullanılarak üçlü bir metodolojik yaklaşım oluşturulmuştur.

Veri Toplama Teknikleri

Araştırmanın veri seti, birincil ve ikincil kaynakların titizlikle taranmasıyla oluşturulmuştur:

Birincil Kaynaklar: Çalışmanın temelini, Karatepe-Aslantaş'ta bulunan arkeolojik materyallerin kendisi oluşturmaktadır. Bu kapsamda, açık hava müzesinde yer alan bazalt kabartmalar (orthostatlar), heykeller (özellikle Fırtına Tanrısı Tarhunzas-Baal heykeli) ve çift dilli yazıtların içerikleri doğrudan incelenmiş ve görsel olarak belgelen-

miştir. Ayrıca, kazıyı yürüten Helmuth Theodor Bossert ve Halet Çambel'in kişisel yayınları, makaleleri ve belletenler birincil kaynak olarak kullanılmıştır.

İkincil Kaynaklar: Konuya ilişkin ulusal ve uluslararası literatür kapsamlı bir şekilde taranmıştır. Arkeoloji, sanat tarihi, tarih, sosyoloji ve kültürel miras yönetimi alanlarında yayımlanmış monografiler, makaleler, tezler ve sergi katalogları çalışmanın kuramsal çerçevesinin oluşturulmasında ve verilerin analizinde temel alınmıştır. Özellikle Halet Çambel ve Karatepe üzerine yapılmış sözlü tarih çalışmaları ve biyografik nitelikteki yayınlar, sosyolojik belleğin oluşum sürecini analiz etmede kritik bir rol oynamıştır.

Veri Analiz Yöntemleri

Toplanan veriler, araştırma sorularına paralel olarak üç ana ekseninde analiz edilmiştir:

Tarihsel ve Metinsel Analiz: Karatepe'nin keşfi, kazı süreci, Bossert'in ayrılığı ve müzeleşme evreleri, dönemin arşiv belgeleri, kazı raporları ve ilgili kişilerin anıları üzerinden kronolojik ve eleştirel bir perspektifle incelenmiştir. Bu analiz, olguların nesnel bir şekilde ortaya konmasını ve politik/kurumsal dinamiklerin anlaşılmasını sağlamıştır.

Görsel İkonografik Analiz: Geç Hitit sanatının anlaşılması için Erwin Panofsky'nin öncülük ettiği ikonografi ve ikonoloji yöntemleri kullanılmıştır. Kabartmalarda betimlenen mitolojik sahneler (örneğin «Emziren Tanrıça», «Şölen Sahnesi»), tanrı/tanrıça tasvirleri ve semboller (hayat ağacı, kanatlı güneş kursu vb.) öncelikle tanımlanmış (birincil anlam), sonrasında kültürel ve dini bağlamları içinde yorumlanmış (ikincil anlam) ve nihayetinde bu imgelerin Hitit kozmolojisi ve Anadolu'nun kültürel sürekliliği içindeki yerleri değerlendirilmiştir.

Sosyolojik ve Kültürel Analiz: Halet Çambel'in yürüttüğü toplumsal projeler (eğitim, el sanatları kooperatifleri, sağlık hizmetleri, folklorik derlemeler) ve bunların yerel halk üzerindeki etkisi, bir durum çalışması olarak ele alınmıştır. Bu süreçte, arkeolojik bir kazı alanının nasıl yaşayan bir kültürel ve sosyo-ekonomik merkeze dönüştüğü, katılımcı gözlem ve betimleyici analiz teknikleriyle ortaya konmuştur. Ayrıca, Karatepe'nin ulusal ve uluslararası bellekteki temsili, medya kaynakları ve popüler kültür ürünleri üzerinden incele-

nerek, belleğin inşasına dair çıkarımlarda bulunulmuştur. Bu çok yöntemli (multi-method) yaklaşım, Karatepe-Aslantaş'ı yalnızca taşların ve yazıtların değil, aynı zamanda insanların, fikirlerin ve kültürel pratiklerin kesişme noktasındaki dinamik bir varlık olarak anlamamıza olanak tanımıştır.

Karatepe'de Hitit Yazı Sisteminin Keşfi; Rosetta Taşı olarak "Aslantaş"

Karatepe-Aslantaş ören yerinin bulunuş öyküsünde, bölgeye gerçekleştirilen yolculuğun tümüyle yerel imkanlarla sağlanan araç ve gereçlerle sürdürüldüğü bilinmektedir. Çambel, kimi zaman illerdeki kamu yöneticileri, çoğu zaman da bölgede Toroslar 'da yaşayan Yörük ve Türkmen boylarından halkın ekibe yardımcı oldukları yazmaktadır (Aktaran Rifat, 2001, s.122). Dönemin Kayseri Müzesi müdürü Ali Rıza Yalgın, Adana Müzesi Müdürlüğü yaptığı dönemde, 18 yıl boyunca Toros Dağları ve Toroslarda yaşayan Türkmen boyları hakkında araştırmalara öncülük etmiştir. Yalgın, ören yerinin bulunuşunda etkili bir figür olarak öne çıkmaktadır. Yine dönemin Adana Müzesi müdürü Naci Kum, keşif ekibine rehberlik eden diğer bir yerel figürdür. Kadirli'de ilkokul öğretmenini olan ve tarihi eserlere büyük ilgi duyan Ekrem Kuşçu'nun ilk elden tanıklığı, arkeologlardan oluşan ekibin bu söylentinin peşinden gitmeleri için güdüleyici bir etken olmuştur.

Ekibin 1945'te bölgeye ziyaretinde köylülerden öğrendiklerine göre, 60 yıl kadar önce, Fırtına Tanrısı Tarhunzas-Baal'ın heykeli kaidesinin üzerinde ayakta duruyormuş. Anlatılanlara göre, 1915'te köyü ziyaret eden bir din hocası, ev sahibinin misafirperverliğine karşılık olarak; "Bana bir yer göster, sana hazine bulayım!" demiş ve heykelin olduğu bölge kendisine gösterilince, hazine çıkar inancıyla koca anıtı un ufak etmiştir (Çambel 2001: 126). 1947'nin sonbaharında Ceyhanlı yardımsever bir doktor olan Sedat Barı ile kazının yapılabilmesi için bir bağış kampanya başlatılmıştır. Çambel, kazı hazırlıkları esnasında ulaşımda kullandıkları kamyonun heyelan nedeniyle duraklamak zorunda kaldığını yazmaktadır. Karatepe köyünün mahallesi olan Dikenli'den meraklı köylülerin başlarına toplanarak, bu homurdanan varlığın nasıl bir canavar olduğunu öğrenmek için, kamyonu dokunarak anlamaya çalıştıklarını söylemektedir (Aktaran Rifat, 2001, s.128)

Karatepe ören yeri kazılarında ve Karatepe-Aslantaş Açık Hava Müzesi'nin oluşumunda kazı başkanı Bossert ile asistanı Çambel isimleri iki önemli figür olarak öne çıkmaktadır. 1889'da Güney Almanya'nın Landau kasabasında doğan Bossert, lise eğitimden sonra ülkenin farklı şehirlerindeki üniversitelerinde Hümanistik bilimler eğitimi aldı. Freiburg Üniversitesi'nde doktorasından sonra 2 yıl Freiburg Müzesi'nde çalıştı. 1914'te başlayan Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya ordusunda yedek subay olarak görev aldı. Savaşın son yılları olan 1918'de ise Türk askerlerle birlikte Galiçya cephesinde yer aldı. Savaş sonrası, 1919 yılından 1933 yılına kadar bir yandan sanat tarihi editörlüğü yaparken, diğer yandan da Hitit hiyerogliflerini çözmeye çalıştı. Çok yönlü bir bilim insanı portresi çizen Bossert, farklı konularda kitaplara yayınlanmıştır. Savaşta çekilen acıları yansıtan "Batıdaki Arkadaş" ve "Cephe Yerinde Silahsız" başlıklı kitapları, aynı zamanda, gelecekteki olası bir savaşta sivil halkın yaşayacağı acıları da dile getirmekteydi. Naziler yönetimi ele alınca Berlin'de törenle yaptıkları 24.000 kitap içinde Bossert'in eserleri de vardı. Öğrencisi Darga'ya göre, Bossert hiçbir dönem Nazileri sevmemiş ve politikalarını benimsememiştir (Aktaran Rifat, 2001, s.45). Bossert, birçok Alman bilim insanı gibi Nazi faşizminin baskılarından kaçarak 1933 yılında Türkiye'ye gelmiş ve Boğazköy (Hattuşaş) kazılarında yer almıştır. Aynı yıl Ankara'da bir toplantıda tanıştığı Maarif (Milli Eğitim) Bakanı Reşit Galip Bey Türkiye'de kalması yönünde ısrarcı olmuş ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesine Profesör olarak atanmasını sağlamıştır. Bossert, aynı yıl yeni kurulan Türk Arkeoloji Enstitüsü'nün başına getirilmiştir. Bossert, 1947 yılında Türk tabiiyetine geçmiş ve daha sonra bir Türk hanımı ile evlilik yapmıştır. Eşi Hürmüz Hanım, Bossert'in tüm gezi ve kazılarında ona eşlik etmiştir. Bossert, 1953 yılında, 70 yaşındayken İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesindeki görevinden emekliye ayrılmıştır. 1961 yılında ise yaşama veda etmiştir. Bossert'in Karatepe kazalarında gün ışığına kavuşturduğu Hitit hiyerogliflerini çözmesi bilim tarihine geçmiş uluslararası büyük bir başarıdır.

1916 yılında Berlin'de dünyaya gelen Halet Çambel, Osmanlı'nın son dönemi ve genç Türkiye Cumhuriyeti'nin seçkin ailelerinden birinin mensubuydu. Eğitimini Fransa'nın Sorbonne Üniver-

Figür 2-3: Prof. Helmuth Theodor Bossert ve C.W.Ceram Karatepe'de yazıtları incelerken. (Kaynak: Boğazköy'den Karatepe'ye, Hititbilim ve Hitit Dünyasının Keşfi Sergisi katalogundan alınmıştır). Halet Çambel Karatepe'de köylü bir kadınla. (Kaynak: <https://yesilgazete.org/dunyayi-anlayan-ve-seven-arkeolog-halet-cambel-vefat-etti/9>)

sitesinde arkeoloji alanında tamamladıktan sonra 1940 yılında Türkiye'ye dönerek, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Profesör Bossert'in asistanı olarak göreve başlamıştır. Çok dilli bir akademisyen olan Çambel, Ön Asya'nın antik dilleri üzerine uzmanlaşmış, dönemin önemli entelek-

tüelleri ve bilim insanlarıyla kurduğu yakın ilişkilerle kendini geliştirmiştir. Ayrıcalıklı bir çevrede yetişmesine rağmen, akademik kariyerinin büyük bölümünü Anadolu'nun ücra köşelerinde, arkeolojik kazı alanlarında ve köy yaşamının içinde geçirmiştir. Disiplinlerarası bir yaklaşımla çalışan Çambel, yalnızca bir arkeolog değil, aynı zamanda dilbilimci, mimar, etnograf ve çevreci kimliğiyle de tanınmıştır. Özellikle 1946'dan itibaren Kadirli-Karatepe bölgesinde yürüttüğü kazılar ve buradaki toplumsal kalkınma projeleriyle öne çıkmıştır. Bölgenin kültürel mirasını korurken, yerel halkın sosyoekonomik gelişimine de katkı sağlamıştır (Özdoğan, 2014, s.36). Üretken ve yenilikçi kişiliğiyle Türkiye'nin bilim dünyasında iz bırakan Halet Çambel, 2014 yılında, 98 yaşında İstanbul'da hayata veda etmiştir. Çambel, ardında hem akademik hem de toplumsal alanda derin bir etki bırakan bir miras bırakmıştır.

Karatepe-Aslantaş ören yeri kazı çalışmaları Bossert ve U. Bahadır Alkım denetiminde 1947 yılında resmi olarak başlatılmıştır. İlk çalışmalar, keşfinin yapıldığı 1947 yılında Bossert ve öğrencisi Bahadır Alkım'ın bir aylık bir programla gerçekleştirdiği işleri kapsamaktadır. Bu plana uygun olarak Karatepe'deki toprak üstü kalıntılar saptanmış, heykel ve toprak üstündeki Eski-Sami yazıtının kopyaları alınmış, ören yerinde yapılacak kazının yeri tayin edilmiştir. İki bilim insanının güç koşullarda, büyük bir çabayla gerçekleştirdiği çalışmalarda bölgenin keşfediliş öyküsünde olduğu gibi yöredeki Türkmen halkı destek vermiştir. Kazı gereçlerinin sınırlılığı bir yana, yeme-içme ve konaklama konusunda da olanaklar elverişsizken, yerel halk, kıt kaynaklarını tümüyle kazı ekibi için seferber etmiştir. Bossert ve Alkım, Karatepe yakınındaki yaylada konaklayan Türkmenlerin getirdiği keçi kılından bir çadırdaki barınmış ve bu bir aylık sürede tüm yeme-içme gereksinimleri yine yöre halkı tarafından karşılanmıştır.

Bossert ve Alkım, kazıların ikinci döneminde, tepedeki sur kalıntılarını buldular ve buranın bir iç kale (Sitadel) olduğu görüşüne vardılar. Yaptıkları bazı küçük sondajlarla buldukları bazalt orthostatların üzerinde insan ve hayvan kabartmalarının olduğunu ve ilk gün dikildikleri gibi durduklarını gördüler. Bossert, bu ikinci gezide, bir parça orthostat üzerine işlenmiş Fenike alfabesinin yazılmış bir yazıt başlangıcını buldu. Bundan kimseye söz

etmedi ve ertesi hafta, üstünde Hitit hiyeroglifleri bulunan yeni parçalar aramaya devam etti. O, aslında bir “bilungue” (iki dilli) yazıt keşfetmeyi ummaktaydı. Böylece, Hitit hiyerogliflerini çözebilmeye inanıyordu. Tepede dolaşırken, üzerinde Hitit hiyeroglifleri olan bir bazalt orthostatı daha buldu. Üzerindeki işaretlerin seçilmediği bu parça, yıllardır düşünüyordu kurduğu bir keşfi ona sunmuştur. Karatepe kazılarının ilk sezonu 1947 yılında Bossert'in başkanlığında başlatıldı. Ektepe konuk olarak yer alan Dr. Franz Xavier Steinherr 1947 yılının Ekim ayında toprak altında çıkarılan bir sfenks heykelini incelerken gövdesinde Hitit hiyeroglifleri bulunduğunu fark etti ve bunları okumaya başladı. Fenike yazısından adı geçen Kral “ztvd-Aztuvad”ın adının buradaki Hitit hiyerogliflerinde tekrar ettiğini gördü ve burada iki ayrı yazı stiline bulunduğunu bir kez daha kanıtlamış oldu. Ünal, Karatepe-Azatiwata harabeleri, Anadolu arkeolojisi için birçok bakımdan büyük önem taşımakta ve Anadolu hiyerogliflerinin deşifre edilmesinde anahtar rolü oynadığını belirtmektedir. Ünal'a göre, tarih ve arkeolojiyi “uydurma” ve “eğlence”ye çeviren çarpık bakış açısı, önemli ören yerlerinin öz varlığından çok kimler tarafından nasıl keşfedildiğini konu eder (Demir, 2021, s.XI). Karatepe harabeleri, kendini arkeolojiye ve bilime adanmış bir yabancı (Bossert) ile Anadolu'da Cumhuriyet ruhuyla beslenmiş sıradan bir ilkokul öğretmeni (Ekrem Kuşçu) tarafından bulunmuştur.

Figür 4-5: “Rosetta Taşı”, Mısır. (Kaynak: <https://arce.org/resource/rosetta-stone-unlocking-ancient-egyptian-language/>), Karatepe Yazıtları, Osmaniye. (Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/Karatepe_yaz%C4%B1tlar%C4%B1)

Hitit hiyeroglifleri yazıtlarında Kral Azatiwata'nın adının Steinherr tarafından okunması ve Hitit hiyeroglifleri ile Fenike yazıtlarının bilungue (çift dilli) olduğunun keşfi, önemli bir katkıdır (Ünal bellekten sayfa 348) Bossert ve öğrencisi Steinherr'in, yazıtların iki dilli olduklarını anlamaları ve

Luwi hiyerogliflerinin çözülmesinde kritik rolünü görmeleri, bilim dünyasında “Rosetta Taşı”nın bulunuşuna eşit büyük bir heyecan uyandırmıştır.

Taş ve Kültür: Bir Açık Hava Müzesinin Oluşum Öyküsü

Karatepe ören yeri, arkeoloji bilimi dünyasında özellikle iki dili yazıtları ve Anadolu/ Luwi hiyerogliflerinin çözümüne sağladığı katkılardan dolayı tanınmaktadır. (Demir, 2021, s.XV). Karatepe, Luwi hiyerogliflerinin çözülmesinde sağladığı büyük katkı yanında, ayrıca zengin ve bir repertuara sahip mimari ve heykeltraşlık eserleri ile önemli bir arkeolojik alandır. Demir’e göre Karatepe’de iki dilli yazıtları keşfeden, kazıları başlatan, buluntuları ve yazıtların sonuçlarını aynı yıl Türkçe ve İngilizce olarak yayınlayan, arkeoloji dünyasının dikkatlerini bölgeye çeken Bossert’in kazıdan İhraç edilmesi, deyim yerindeyse tam bir skandaldır (Demir, 2021, s.XV). Karatepe’de çok kısa bir sürede çift dilli yazıtların okunması, iki dildeki birçok sözcük ve cümlelerin eşleştirilmesinde çok hızlı ilerlemeler kaydedilmesi, Bossert’in kazı dışında bırakılması ile durma noktasına gelmiştir. Bossert’in gidişi sonrası Karatepe’de yapılan çalışmaların gecikmesi, yazıtların yayınlanmaması, nitelikli uzman yetiştirme konusunu da sekteye uğratmıştır (Demir, 2021, s. XVI).

Çambel’e göre 1951’de Prof. Helmuth Theodor Bossert kazının bittiğini ilan ederek; “işin kaymağını aldık, şimdi Azatiwata’nın başkenti Pahri’yi kazmak için Misis, Mopsuhestia’ya gidiyoruz” demiş ve devamlı; “restorasyon Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün işi, üniversitelerin değil” demiştir (Çambel;134-135) Çambel, Karatepe kazı ekibinden kimsenin Bossert’le gitmediğini, birkaç yıl daha kazıya devam eden Bahadır Alkın’ın ise Tilmen Höyük kazısına gittiğini ve ekibin dağıldığını yazar (Çambel;135). Çambel, kazıdan birinci derece de üniversite ekibinin sorumlu olduğundan dolayı bütün işlerin orada tek kişi kalan kendi omuzlarına yıkıldığını yazar (Çambel, 2001, s.135).

Ünal’a göre, Bosert’in Karatepe kazılarından ayrılması, Anadolu arkeolojisi açısından karanlıkta kalmış bir konu olup, bu dramatik vedalaşmanın derin nedenleri halen bilinmemektedir. Bossert’in ayrılmasıyla, oldukça zengin epigrafik (yazıt

bilimi) malzeme veren bu benzersiz kazı yeri filologsuz (dilbilimci) kalmıştır. Yine Bossert’in yetiştirdiği ve en iyi hiyeroglif araştırmacısı olan Mustafa Kalaç’a kazı ekibine yer verilmemesi anlaşılabilir bir durumdur (Ünal, 2021, s.XII). Bossert Türk tabiiyetine geçtikten ve daha sonra tüm çalışma ve araştırmalarında yanında yer alacak Hürmüz Hanım ile evlenmiştir. Çiftin, Karatepe kazı bölgesindeki küçük bir konutta yaşamaya başladıkları anekdotlar arasındadır. Bu durumun kendisi bile Bossert’in uzun yıllar Karatepe’de kalacağı ve çalışmalara devam edeceğinin önemli bir göstergesidir.

Karatepe’deki bütün bu görkemli çalışmaları tehdit eden bir başka önemli olgu (ilki Bossert’in ayrılışıdır), müzenin hemen yanı başında akan Ceyhan Nehri üzerine kurulması düşünülen barajdır. Baraj fikri bile özellikle Domuztepe ören yeri -Çambel’in yerinde karşılaştırmasıyla Almanya’nın Baden Baden bölgesine denk zenginlikteki- Haruniye termalini tehdit etmekteydi. Ekip, bir yandan da Devlet Su İşleri ve Devlet Planlama Teşkilatı gibi resmî kurumları ikna etmek için bilimsel çalışmalar yürüterek, barajın kret kotunun (su taşkın seviyesi) bölgeye zarar vermeyecek bir yüksekliğe çıkarılmasını sağlar. Müze ekibi, bir süre sonra uzman sıkıntısı ve parasal desteğin azalmasından dolayı çalışmaları ara vermek zorunda kalır. 1987’de yeniden başlayan çalışmalar sonucu Tanrı Tarhunzas-Baal heykeli tamamlanır ve orthostatların tümlemesi çalışmaları bitirilir. Domuztepe’de bulunan çanak, çömlek ve bazalt eserlerin sergilenmesi için kapalı bir müze mekânı inşa ettirilir (Çambel, 2001, s.141). Çambel, bir yandan da anıtların ve ören yerinin gelecekle ilgili planlarını yapar. Anıtsallığı kaybetmemek ve anlamının gitmemesi için ilkesel olarak yapı kompleksini bütünlüğü bozulmadan, tümel olarak algılanmasını önemser. O’na göre, böylece eserler tarihsel ve doğal ortamdan koparılmadan, geleceğe taşınabilecektir.

Çambel, İtalyan Prof. Cesare Brandi’nin yerinde sergileme önerisiyle; yapılan tüm itirazlara kulak tıkayarak bölgede bir açık hava müzesinin kurulması kararı alır. Öncelikle geçici saçaklar yerine yenileri tasarlanır. Çağdaş bir anlayışla, zarif desteklerle ayakta duran bir tente benzeri yapıyla anıtları görünür kılarak ortaya çıkmalarını sağlayacak bir çözüm aranır. Prof. Brandi, mevcut saçak-

Figür 6: Soldan sağa: Th. Bossert, Hürmüz Hanım, Muhibbe Darga, C. W. Ceram, Alkım'ların kızı Bilge, Bahadır ve Handan Alkım, Halet Çambel, Nail Çakırhan, arkada iki öğrenci. (Kaynak: Boğazköy'den Karatepe'ye, Hititbilim ve Hitit Dünyasının Keşfi Sergisi katalogundan alınmıştır).

ların projelendirilmesine ön ayak olur. Mimar Turgut Cansever ise projenin son halini çizer ve yarı çıplak betondan inşa edilecek saçaklar için İstanbul Teknik Üniversitesi statik uzmanı akademisyenlerden destek alınır. Yüklenici firmanın kış koşullarından kaynaklı işi yarım bırakması sonrası projeyi mimar Nail Çakırhan üstlenir (Eres, 2018, s.284). Müze oluşum çalışmaları, meraklı genç mimarlık, arkeoloji ve iç mimarlık öğrencilerinin ziyaretlerine sahne olur. Bölgeye gösterilen bu ilgi sonucu, yolu kesen derelere Mersin Devlet Karayolları çelik köprüler kurmak zorunda kalmıştır. Karatepe-Aslantaş ören yerinin onarım, koruma ve müzeye dönüş çalışmaları çok yönlü bir projenin uygulaması olarak devam etmiştir. Çambel, çevre illerdeki müzelerde anıtları sergileyebilecek yeterlilikte yer bulunmadığı ve yakın gelecekte bölgede bir yol yapılması umudu olmadığı için radikal bir karar alır. Tüm anıtlar bizzat bulundukları ören yerinde sergilenecektir. İçlerinde İtalya'dan restorasyon uzmanlarının da olduğu yeni bir ekip kurulur ve anıtların tümleme çalışmalarına başlanır. Çalışmalar devam ederken hava koşulları

nedeniyle bazı heykel ve kabartmaların büyük oranda yağmur ve Çukurova'nın yakıcı güneşinden etkilendiği, anıtlarda yarı ve çatlamalar olduğu tespit edilir. Eserlerin bulunduğu alanların üzeri yerel çam kereşesi ve sazlarla geçici bir örtüyle korumaya alınır (Çambel, 2010, s.135) Müzenin onarım ve kurulması sürecine ait tüm hikâye yerel bölge açısından çok çarpıcı gelişmeler içermektedir. Karatepe-Aslantaş Açık Hava Müzesi çalışmasının çok yönlü bir projeye dönüşerek yerel unsurları da içine alan sosyolojik gelişimi kayda değer özellikler göstermektedir. Öncelikle anıtsal yerleşimlerin Kadirli ile bağlantısının kurulması için bir yol yapımına başlanmıştır. Yine Roma döneminden kalan bir kaptaj (sarnıç) ile suyun getirilmesi sağlanır. Çalışma bölgesine şehirler arası telefonu hattı döşenmesi bir gereksinim haline gelir. Bu arada en önemlisi de yaklaşık 7715 hektarlık ormanlık alanın Milli Park ilan edilerek koruma altına alınmasının sağlanmasıdır. Yol yapımı sonrası yaşanan orman talanını engellemek ve bölgede güvenlik önlemi için köylülerin talebiyle bir Jandarma Karakolu kurulması sağlanır.

Figür 7: Karatepe-Aslantaş Açık Hava Müzesi'nde koruyucu saçaklar altında Fırtına Tanrısı Tarhunzas-Baal. (Kaynak: <https://www.arkitera.com/haber/karatepe-aslantas-arkeolojik-alani-unesco-dunya-mirasi-gecici-listesinde/>)

Çambel, tüm bu köklü adımlar atılırken, yine de bu hiçliğin ortasında bir açık hava müzesini yerel halkı eğitmeden tam olarak koruyamayacağını farkındadır (Arı, 2011, s.14). Yörede hiçbir okul yoktur. Ören yerinde kurulan bir çadırda müze ekibi ilkökul çağındaki çocuklara ders vermeye başlar. Yazar ve düşünür Sabahattin Eyüboğlu ve arkadaşları bu eğitimin bir neferi olarak çalışmalarda yer alırlar.

1960'larda Kadirli'nin tanınmış Kaymakamı Mehmet Can ilçeyi kapsayan bir okul açma kampanyasını başlatır. Çambel ve müze ekibi bu kampanyaya katılır ve civardaki köylerde okul açılması girişimlerine ortak olurlar. Yaşar Kemal'in "Teneke" romanına konu olan bu kampanya, müze oluşumu devam ederken yerel halkın yaşadığı sorunların çarpıcı bir panoramasını sunmaktadır. Kemal, 1950 öncesinde Kadirli çarşısında bir dükkân saçağının altında arzuhalcilik yapmaktadır. Bir gün, Çamlı Kahvede bir ağayı okul açma kampanyası konusunda ikna etmeye çalışır. Çok geçmeden ağanın dili çözülür: "Okuyacaklar da bu fakir fukaranın çocukları hep senin gibi olacaklar. Olacaklar da bizim servetimize, topraklarımıza göz dikecekler. Okuyacaklar da köylünün önüne düşüp bizim topraklarımızı paylaşmağa

çalışacaklar!". Bu arada, yoksul köylüler hangi ağanın ne kadar hazine tarlalarına çöktüğünün listesini Kemal'e getirerek dilekçe yazdırmaktadırlar. Bu "suç"u ağalar tarafından bağışlanmaz ve zehirli bir propagandaya malzeme yapılır. Kemal'in "her gece Sülemiş tepesine çıkıp, telsizle komünist Rusya ile konuştuğu" iftiraları yayılır. Ardından Jandarmaya ihbar edilerek ve her gün evi basılır ve olmayan telsiz aranır.

Yaşar Kemal'in "İnce Memed" romanından sonra 1955'te yazdığı ikinci kitap olan "Teneke", Çukurova'daki çeltik ağalarına karşı mücadele eden köylülerin yanında yer alan idealist bir kaymakamın başından geçenleri konu alır. Kemal'e göre 15 yılda 37 kaymakam değiştiren Kadirli ilçesine yeni atanan ve okul açma kampanyası başlatan Mehmet Can'ın çabalarından rahatsız olan ağalar çok geçmeden onun da arkasından "teneke çalarlar!". Can, devletten gelen çok sembolik bir bütçe ile Kadirli'de okulu olamayan köylere imece ile okullar yaptırır ve ovoidan dağ köylerine kadar yolu yapılmamış hiçbir yerleşim bırakmaz. Yaşar Kemal'in Kaymakam Can'ın mücadelesini ve müzenin oluşum çalışmalarını yakından izlediği ve zaman zaman Çambel'in kendisine ören yerinde rehberlik ettiği bilinmektedir (Şimşek, 2024, s.36).

Figür 8-9: Yaşar Kemal, “Teneke”, Roman (<https://www.yapikrediyayinlari.com.tr/teneke.aspx>). Halet Çambel, “Karatepeli Fıkraları”, Derleme (https://www.arkeolojisanat.com/shop/urun/karatepeli-fikralari_11_953.html).

Toplumsal arka planda idealist ve devrimci memurlar ile toprak ağaları arasında kıyasıya mücadele devam ederken; müze ekibi de yol yapımıyla artan orman talanın önüne geçmek için çevredeki köylerde yaşayanlara marangozluk ve demircilik gibi meslek kurslarının açılması için çalışmalara başlar (Türkmenoğlu, 2008, s.87). Kadın ve kızlara yerel çalışmaların bir bileşeni olmalarını önemseyen ekip, bölgede gelişkin olan kilimciliğin daha programlı yürütülmesi için uğraşlar verir. Öncelikle endüstriyel (anilin) boyaların yerine doğal ve bitkisel boyalarla çalışma yapılması konusunda öncülük ederler.

Figür 10: Karatepe Kilim Kooperatifi’nde ürün örnekleri. (Kaynak: <https://osmaniye-bld.gov.tr/osmaniye-karatepe-kilimleri.html>)

Müze ekibi, köylerde olabilecek yaralanmalar, yanıklar ve hafif sağlık sorunları için köylülere parasız ilaç sağlama konusunda bir ilk yardım istasyonu görevi görür. Zamanla iğne yapılması ve yılan ısırılmalarına karşı serum kullanılması da verilen hizmetleri eklenir. Ekip, halkın yaşamsal ve

birincil sorunlarına çözüm bulmakla ilgilenirken, bir yandan da yörenin çok zengin folkloru ve etnografyası ile ilgili çalışmalara da başlar. Dönemin İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi Müdürü sanat tarihçi Nazan Ölçer ile etnolog Nazan Tapan etnografik çalışmalar için sanat çalışmaları yapmak üzere bölgeye gelirler. Ses sanatçısı ve ozan Ruhi Su yörenin zengin türkü kaynağını derlerken, Prof. Naili Boratav folklorik araştırmalara eşlik eder (Başgelen, 2020, s.41). Çambel’in kendisi de “Karatepeli Fıkraları” adıyla sözlü tarih çalışmaları yaparak, bunu bir yayına dönüştürür.

“Emziren Tanrıça”dan “Kutsal Boğa”ya; Anadolu’da Kültürel Devamlılığı Vurgulayan Anıtsal Hitit Sanatı

Karatepe Aslantaş Açık Hava Müzesi’nde bulunan taş anıt eserlerde başta Anadolu olmak üzere, Mezopotamya ve Mısır kültürlerinin izlerini görmek mümkündür. Kabartmalarda mitolojik ve kült tasvirlerin yanında, Karatepe’de bulunan yazıtlarda sözü edilen konular ile günlük yaşam sahneleri yer almaktadır. Anıtsal kapı ve odaların girişlerinde yer alan aslan heykelleri ülkeyi görünür düşmanlardan koruyan kralı temsil etmektedir. Sfenks görünümlü heykeller ise ülkeyi ruhani kötülüklerden korumak amacıyla yerleştirilmişlerdir. Kabartmalarda Anadolu/Luwi tanrı ve tanrıcaları yanında Mısır tanrılarına da yer verilmiştir. Yakın Doğu ve Mezopotamya kadim mitolojisi olan Gılgamış Destanı’nından bölümler de işlenmiştir. Bazalt bloklardan oluşan duvar kaplamalarında (orthostatlar) işlenen başlıca konular arasında tanrılar alayı, tanrı ve kral/kraliçe sahneleri, mitolojik yaratıklar, ziyafet sahneleri, müzisyenler, kutsal hayat ağacından beslenen keçiler, av ve kurban sahneleri, savaşçılar, infaz sahneleri, kuş ve boğa adamlar, yelkenli savaş gemileri, atlı savaş arabaları öne çıkmaktadır. Kabartmalarda tasvir edilen sahneler birbirleriyle bağlantılı ve bir düzen içerisinde yerleştirilmiştir. Betimlenen figürler çoğunlukla düz bir zemin çizgisi üzerinde, baş ve ayakları profilden, gövdeleri ise cepheden verilmiştir. Sadece Tanrı Bes ve Boğa Adamlar tümüyle cepheden verilmiştir. Demir’e göre, tekrarlanan ziyafet sahneleri ve kapı aslanlarının işlenişindeki belirgin farklar bu eserlerin aynı döneme tarihlenemeyeceğini göstermektedir (Demir, 2021, s.140). Yine de bu eserlerdeki belirgin ve baskın unsur Asur ve Fenike etkisidir.

Figür 11: Fırtına Tanrısı Tarhunzas-Baal. (Kaynak: <https://www.lookphotos.com/en/images/71398347-The-South-Gate-Hittite-sculpture-statue-of-Hittite-Storm-God-Tarhunzas-Tara-unz-Tara-unna-or-in-Hurrian-Teshub>).

Karatepe Aslantaş Açık Hava Müzesi'nin Güneybatı kapı girişinin iç tarafında yer alan kutsal alanda, Fırtına Tanrısı Tarhunzas-Baal'ın boydan heykeli bulunmaktadır. Geç Hitit döneminin baş tanrısı olan Fırtına Tanrısı, iki boğa üzerinde yükselen bir kaidenin üzerinde ayakta durmaktadır. Kolları dirseklerden bükülmüş ve elleri yumruk haline gelerek öne doğru uzanmıştır. Üzerindeki uzun elbisenin hem ön hem de arka yüzeyi Fenikece bir yazıt olarak düzenlenmiştir. Heykelin ön bölümünde 22, arka kısmında ise 20 satır olan yazıtta “Kral Asativatas’ın Seslenişi” yer almaktadır. Heykel, 86 parça olarak bulunup restore edilerek, konduğu tören alanında, parçalanmadan önceki halinde olduğu gibi sergilenmektedir. Kapı girişinin iç duvarlarında ise, bazalt bloklara işlenmiş duvar kaplamalarında (orthoştatlar) aslanlar, sfenksler, yazıtlar yer almaktadır.

Karatepe Aslantaş Açık Hava Müzesi'nde yer alan Fırtına Tanrısı Tarhunzas-Baal'ın taş bedenine

kazınan “Kral Asativatas’ın Seslenişi” metninde geçen tarihsel olaylar ve Hitit hiyeroglifleri ile Fenikece yazıtlarda yer alan anlatımların bir kısmı duvar kaplamalarına (orthoştlara) işlenmiş olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla yazıtlarda ne yazıyorsa duvar kabartmalarına o konu işlenmiştir. Demir’e göre, Karatepe ören yeri yerleşimi, karanlık bir dönemi yazı, resim yazısı (hiyeroglif) ve resim/heykel dili ile anlatmaktadır (Demir, 2021, s.XV).

Karatepe’nin Güney Kapısının batı duvarı orthoştatlarında yer alan “Şölen Sahnesi – Kralın Ziyafeti ve Kurban” kabartması Geç Hitit döneminin en görkemli eserlerinden biri olup, günlük yaşamı gösteren çok önemli bir eserdir. Bazalt taş blok bir çizgiyle ortadan ikiye bölünmüş ve iki farklı sahne işlenmiştir. Üst bölümdeki “ziyafet sahnesi” ölü törenleri ile yakından ilgilidir. Yüksek bir taht üzerinde oturan Adanawa Kralı Awariku, Frig üslubunda yapılmış bir masa üzerindeki büyük bir çanakta yemek yemektedir. Kralın önünde ve arkasında duran hizmetkarlar palmye yaprakları ile onu serinletmekte ve içecek sunmaktadırlar. Ortadan çizgiyle bölünmüş bazalt kabartmanın alt sahnesinde ise hizmetkarlar kurban edilmek üzere bir boğa ve koyun getirmektedirler. Bu sahnenin sol köşesinde ise elini yumruk haline getirip tanrıları selamlayan Kral Azatiwata yer almaktadır. Karatepe yazıtlarında Azatiwata, Fırtına Tanrısı Tarhunza-Baal onuruna bütün nehir ülkeleri onu yılda bir öküz, hasat zamanı bir koyun, bağ bozumunda bir koyun adanmasını emretmiştir. Demir’e göre, yazıtlarda sözü edilen bu kraliyet ritüeli kabartmalarda resimsel (storyboard) olarak anlatılmıştır (Demir, 2021, s.36)

Figür 12: “Şölen Sahnesi – Kralın Ziyafeti ve Kurban”. (Kaynak: <https://librarydigitalcollections.ku.edu.tr/dijital-sergiler/karatepe-aslantas-azativattanin-kalesi/>)

Batı duvarındaki ziyafet sahnesinin devamı niteliğinde olan “Şölen sahnesi, Müzik ve Yemek” kabartması da benzer şekilde ortadan bir çizgiyle ayrılarak üst ve alt bölümde farklı sahneler betimlenmiştir. Hititler hasat zamanlarında ve bayramlarda bolluk, bereket, zenginlik, refah ve huzuru kutlamak amacıyla müzikli şölenler düzenlenmesi yaygın bir günlük yaşam etkinliğidir. Kabartmanın üst sahnesinde krala ve şölene katılanlara yemek ve içecek servisi yapan hizmetkarlar yer almaktadır. Alt bölümde ise, tef, lir, kithara ve çifte flüt gibi enstrümanları çalan müzisyenler betimlenmiştir.

Geç Hitit Dönemi kabartmalarında sık karşılaştığımız koruyucu tanrıça Kubaba betimlemelerindeki gibi bel kısmında kalın bir kemer olan uzun bir pileli giysi taşıyan “Emziren Tanrıça” eseri Karatepe’nin en özgün anıtlarından biridir. Eser hem duygusal içeriği hem de yalın ve estetik bir biçimlendirme formu olarak dikkat çekicidir. Ertürk, Kibele, Kubaba ve “Emziren Tanrıça” eserinde gördüğümüz bu giyim tarzının günümüz halk danslarında korunarak geleceğe taşındığını belirtmektedir (Ertürk 2021, s.191). Antik Mısır figür betimlemelerini de andıran “Emziren Tanrıça” kabartmasında, Tanrıça Kral ya da taht varisini emzirerek koruma altına almakta ve kutsallaştırmaktadır. Tanrıça, pileli uzun elbisesi, yüksek başlığıyla ayakta durmakta ve sağ eli ile kralın beline sarılmakta, sol eliyle de sağ göğsünü tutarak kralı emzirmektedir. Tanrıça figürünün hemen gerisinde ise bir hurma ağacı yükselmektedir. “Grifon Başlı Demon” kabartmasında, kartal başlı ve kanatlı karışık mitolojik bir yaratık betimlenmiştir. Asur ve Urartu tasvir sanatında yaygın olarak kullanılan ve koruyucu özelliği olan grifon, bu kabartmada her iki kolunu yukarı kaldırarak bir kutsama hareketi yapmaktadır. Mitolojik yaratığın başının üzerinde Hititlerde ve Antik Mısır’da kraliyet simgesi olarak kullanılan kanatlı güneş kursu betimlenmiştir.

Batı odasının en önemli kabartmalarından biri “Hayat Ağacı ve Keçiler” taş anıt eseridir. Hayat Ağacı tasvirleri antik Mısır, Sümer, Babil, Asur, Hitit, Geç Hitit, Urartu ve Frig sanatında sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Kutsal sayılan ‘Hayat Ağacı’ betimlemeleri sonsuz yaşamı, yaşam ve ölüm arasındaki döngüyü simgelemektedir. Sahnede Hayat Ağacı her iki yanında da arka

Figür 13: “Emziren Tanrıça”. (Kaynak: https://de.wikipedia.org/wiki/Datei:Karatepe_mutter.jpg).

Figür 14-15: “Grifon Başlı Demon”. (Kaynak: <https://www.sumerianorigins.com/post/hittite-apkallu-bird-man-with-winged-disc> “Hayat Ağacı ve Keçiler”. (Kaynak: <https://www.sanatinyolculugu.com/protohistorik-donem-de-anadoluda-hayat-agaci-motifi-dilek-yilmaz/>

ayakları üzerinde duran keçilerle betimlenmektedir. Karatepe-Aslantaş Açık Hava Müzesi’nde bulunan birçok eser, özellikle plastik sanatlar alanında, günümüz modern sanatçıları için esin kaynağı olmaya devam etmektedir (Bal, 2016, s.851). Fırtına Tanrısı Tarhunzas-Baal’ın üzerine kazınmış olan Fenikece metin de yer alan Kral Azatiwata’nın seslenişi, Karatepe’nin dünü ve bugünü

hakkında çarpıcı tarihsel ve sosyolojik metaforlar ortaya koymaktadır. Uzun metindeki şu alıntı da Kral Azatiwata başarılarını sıralarken dönemin tarihi ve sosyal koşulları hakkında ipuçları da vermektedir:

“Danunalıların Adana ovası topraklarını ben genişlettim, doğuşundan güneşin batışına dek. Benim zamanımda Danunalılar sahipti iyi olan her şeye, tokluğa ve bolluğa. Ve Pahar’ın tahıl depolarını doldurdum. Ve ben ekledim at üstüne at, kalkan üstüne kalkan ve ordu üstüne ordu, Baal ve tanrının inayeti sayesinde. Ve dağıttım isyancıları ve ülkedeki tüm kötülüklerin kökünü kazıdım. Ve temellerini attım efendimin evinin, iyilikle. Ve efendinin dölüne iyi davrandım ve babasının tahtına oturmasını sağladım. Ve barış yaptım her kralla (...) Ve benim zamanımda onlar tüm sınırlarındaydılar Adana ovasının güneşin doğuşundan batışına. O topraklardaki daha önce korku yaratan, bir adamın yürümekten korkacağı yolda-benim zamanımda bir kadın tek başına yürüyebiliyordu iğleri ile. (...) Ben sağladım Baal’ın içinde yaşamasını ve ona bir kurban sunsun tüm nehir ovaları; her yıl bir öküz kurbanı ve ekim zamanı bir koyun ve hasat zamanı bir koyun. (...) Ve bu kente sahip olan bol tahıla ve şaraba ve içinde yaşayan halkı sahip olsunlar öküzleri ve sahip olsunlar koyunlara ve sahip olsunlar bol tahıla ve şaraba ve birçok çocuk doğursunlar. (...)”

Ama, eğer krallar arasında bir kral veya prensler arasında bir pres veya adı “adam” olan herhangi bir adam, silerse adını Azatiwata’nın bu kapıdan ve kendi adını yazarsa, dahası göz dikerse bu kente ve bu kapıya yerle bir edip, ki Azatiwata yaptırdı onu; başka bir kapı yaptırır ve üzerine kendi adını yazarsa, ister hırs olsun, ister nefret olsun, ister habislik olsun sebebi yerle bir edişinin bu kapıyı, Baal Shamem ve yeryüzünün yaratıcısı ve Shamash-‘olamve tanrının tüm oğullarının soyu yeryüzünden silinsin o krallığı ve kralı ve o adı “adam” olan adam! Adı Azativata’nın, yalnızca sonsuza dek var olsun, adı gibi güneşin ve ay’ın!” (Çambel, 130-132).

Hititlerin kurduğu krallığın dillerinin ve kullandıkları yazı sisteminin keşfinin öyküsü Karatepe’de son bulmuştur. Bu süreç, bir keşifle, 1834 yılında Charles Texier’nin Boğazköy’e gelmesiyle başlamış; başka bir keşifle, Bossert’in 1947 yılında Karatepe’de iki dilli yazıtı bulup çözme-

siyle bitmiştir (Ceram, 1955, s.11). Bu iki tarih arasında ise Hatti’nin geçmişini yeniden kurmayı sağlayacak olaylar yer almaktadır. Karatepe kazılarını yapan Bossert, bir parça orthostat üzerine işlenmiş Fenike alfabesinde yazılmış bir yazıtın başlangıcını bulurken, olasılıkla bu büyük keşfin etkisiyle heyecanla çarpan kalbinin atışını dindirmek ve bu büyük sırrı kendine saklamak için kişisel olarak büyük bir sınav vermiştir. O, bu buluşla “bilungue” (iki dilli) yazıtları keşfedip Hitit hiyerogliflerini çözmeyi başarmış ve ancak bu sırrı bilimsel olarak kanıtladıktan sonra raporlaştırıp en hızlı şekilde dünya kamuoyuna sunmuştur (Bossert, 1948, s.522).

Bugün Karatepe-Aslantaş Açık Hava Müzesi söz konusu olduğunda Bossert adı sadece ören yerinin keşfi ve hiyeroglifleri çözmesiyle sınırlı bir tarihsel bilgi olarak geçmektedir. Müze adı çok yönlü bir insan ve arkeolog olan Halet Çambel adıyla anılmaktadır. Müze ile ilgili kısa bir araştırma ve literatür çalışması yapıldığında karşılaşılan sonuçlar bu yargıyı fazlasıyla doğrular niteliktedir: “Halet Çambel’in dünyaya hediye ettiği Karatepe-Aslantaş”, “ilklerin inşası”, “60 yıllık koruma mücadelesi”, Karatepe ve dünya tarihini değiştiren kadın”, “gerçek bir ilham kaynağı”, “kahraman”, “adını hafızalara kazıyan kadın”, “geçmişle bugünü buluşturan kadın”, “Halet Çambel’in dünyaya hediye ettiği tarih”, “Halet abla destanı”, “Halet abla”, “Halet bacı”, Karatepe’nin anası”, “Karatepe’nin ecesi” ve “Hitit alfabesini çözen Halet Çambel” gibi sıfat ve tanımlamalar yayınlarda yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bu durum, tam da Ünal’ın sözünü ettiği, tarihi ve arkeolojiyi uydurma ve eğlenceye çeviren popüler bakış açısından kaynaklanmakta ve ören yerinin öz varlığından çok kimler tarafından nasıl keşfedildiğiyle ilgilenmektedir.

Karatepe yazıtları günümüze kadar gelebilmiş en uzun iki dilli (bilungue) metinler olup, başta Bossert ve onu izleyen öğrencileri ve diğer araştırmacılar Anadolu/Luwi hiyeroglif yazısının çözülmesini sağlamışlardır. Azatiwata’nın Seslenişi’nin son bölümünde krallığına ve kaleye göz dikenler lanetlenmiş, bu amaçla Fırtına Tanrısı Tarhunzas-Baal, Güneş Tanrısı Ea, dünyanın yaratıcısı El(i) ve diğer tüm tanrılardan yardım istenmiştir. Kral Azatiwata’nın Seslenişi’nde, adının Kale kapısından silinmesi kaygısını besleyen kehanet, ironik bir

şekilde yapıyı gün ışığına çıkaran Bossert özelinde gerçekleşmiştir. Günümüzde Karatepe-Aslantaş Açık Hava Müzesi belleğinde Bossert adı kayıptır. Karatepe'yi, binlerce yıl sonra toprak altındaki uykusundan 1947'de uyandıran Bossert'in, buluş ve keşiflerle başlayan çalışmalarını ani bir kesinlikle bölen dramatik vedalaşmanın asıl ve derin nedenleri hiçbir zaman öğrenilememiştir. Çambel, birçok yayında Bossert'in kazının bittiğini ilan ederek Karatepe'den ayrıldığını yazmaktadır (Aktaran Rifat, 2001, s.134). Ünal ve Demir ise bu ayrılmayı Bossert'in kazıdan ihracı olarak değerlendirmektedir. Onlara göre Bossert'in Karatepe'den ayrılmasıyla kazı yeri filologsuz kalmış ve çok zengin epigrafik (yazıt bilimi) malzeme kendi kaderine terk edilmiştir (Demir, 2021, XII). Kendi anlatımlarıyla, Bossert'den sonra sorumluluğu omuzlarında hisseden Çambel, kazı ödeneği bulunamadığı ve yetişmiş uzman olmadığı için kazı ve incelemeleri durdurmak zorunda kalmıştır. Çambel, Bossert sonrası daha çok açık hava müzesi oluşturulması ve yerel insanları kültürel mirasın korunması konusunda bilinçlendirme ile folklorik araştırmalara yönelmiştir.

Bulgular

Öncü ve Bütünleşik Bir Model; Kültürel Miras Yönetimi Bağlamında Karatepe-Aslantaş:

Araştırma sorusu olan "Karatepe-Aslantaş Açık Hava Müzesi'nin oluşum süreci, sanatsal ve sosyolojik bellek bağlamında nasıl bir dönüşüm geçirmiştir?" problemine yönelik olarak bulgularan cevaplar şu şekilde sıralanabilir:

Karatepe-Aslantaş, bir Geç Hitit sınır kalesiyken, önce dilbilimsel bir keşif merkezine, ardından da Halet Çambel öncülüğünde disiplinlerarası ve toplum temelli bir yaklaşımla yaşayan bir kültürel merkeze dönüşmüştür. Bu süreç, sadece taşların korunmasını değil, aynı zamanda yerel halkın eğitim, ekonomi ve sosyal yaşamının dönüştürülmesini de kapsayan çok boyutlu bir dönüşüm örneğidir. Müze, hem antik Hitit sanatının ve yazılı belleklerinin taşıyıcısı, hem de modern Türkiye'de kültürel miras yönetiminin öncü bir modeli haline gelmiştir.

Keşif ve Dilbilim Katkıları: Karatepe'de bulunan çift dilli (Fenikece ve Luwice) yazıtlar, Hitit hiyerogliflerinin çözülmesinde Anadolu'nun Rosetta Taşı işlevi görmüştür. Helmuth Theodor Bossert ve ekibi, bu yazıtlar sayesinde Luwi hiyeroglifler-

ini deşifre etmiş ve Hitit dilinin anlaşılmasında çığır açmıştır. Bossert'in bu keşfi, bilim dünyasında büyük yankı uyandırmış ve Karatepe'yi uluslararası arenaya taşımıştır.

Arkeolojiden Toplumsal Dönüşüm: Halet Çambel, arkeolojik kazıyı bir sosyal dönüşüm projesine dönüştürmüştür. Yerel halkla iş birliği içinde; okulsuz köylere okullar yapılmış, geleneksel kilim dokumacılığı canlandırılarak kooperatifleşme sağlanmış, sağlık hizmeti ve meslekî eğitim kursları düzenlenmiş, bölge millî park ilan edilerek doğal ve kültürel miras korunmuştur.

Koruma ve Müzeleşme: Karatepe, Türkiye'de açık hava müzesi modelinin ilk ve en başarılı örneklerinden biridir. Cesare Brandi ve Turgut Cansever gibi isimlerin katkılarıyla, anıtlar bulundukları yerde korunmuş, üzerleri modern çatılarla örtülmüş ve ziyaretçilerle buluşturulmuştur. Bennet, The Birth of the Museum adlı çalışmada, müze mekanları ve orada sergilenen eserleri birer performans aksesuarı olarak değerlendirmektedir (Bennet, 1995: 128) Karatepe-Aslantaş'ta uygulanan bu model, disiplinlerarası bir koruma anlayışının öncüsüdür.

Sanat ve İkonografi: Kabartmalarda işlenen mitolojik sahneler (Tanrıça Kubaba, Fırtına Tanrısı Tarhunzas), günlük yaşam betimlemeleri (ziyafet, müzik, av sahneleri) ve semboller (hayat ağacı, kanatlı güneş kursu), Geç Hitit sanatının Mezopotamya, Mısır ve yerel Anadolu kültürleriyle olan etkileşimini yansıtmaktadır. Eserlerde hem Asur-Fenike etkisi hem de özgün bir anlatım dili görülmektedir.

Bellek ve Temsil: Karatepe'nin belleğinde Bossert'in rolü gölgede kalmış, Halet Çambel ise "Karatepe'nin anası", "kahraman" gibi sıfatlarla öne çıkarılmıştır. Bu, popüler tarih anlatısının bireysel kahramanlıklara odaklanma eğiliminden kaynaklanmaktadır. Oysa bilimsel katkı Bossert ile başlamış, Çambel ile sosyokültürel bir boyut kazanmıştır.

Politik ve Kurumsal Dinamikler: Bossert'in kazıdan ayrılması (veya çıkarılması), Türkiye'de erken dönem arkeoloji pratiğindeki kurumsal ve politik gerilimlere işaret etmektedir. Bossert'in ayrılışıyla kazılar sekteye uğramış, epigrafik çalışmalar duraklamış ve yetişmiş insan kaynağı sorunu ortaya çıkmıştır.

Kültürel Süreklilik: Karatepe'deki "Emziren Tanrıça" figürünün giysi detayları ve kutsal hayat ağacı

motifi, Anadolu'nun sonraki kültür katmanlarında ve halk sanatlarında devamlılık göstermektedir. Örneğin, tanrıça figürünün kıyafeti ile geleneksel halk giysileri arasında benzerlikler olduğu tespit edilmiştir.

Karatepe-Aslantaş, yalnızca arkeolojik bir keşif alanı değil, aynı zamanda disiplinlerarası iş birliği, toplumsal katılım ve kültürel süreklilik açısından Türkiye'de bir model oluşturmuştur. Hem antik bir uygarlığın izlerini taşımakta, hem de modern bir koruma anlayışının ve sosyokültürel dönüşümün canlı bir örneğini sunmaktadır. Karatepe-Aslantaş, yalnızca arkeolojik bir keşif alanı değil, aynı zamanda disiplinlerarası iş birliği, toplumsal katılım ve kültürel süreklilik açısından Türkiye'de bir model oluşturmuştur. Hem antik bir uygarlığın izlerini taşımakta, hem de modern bir koruma anlayışının ve sosyokültürel dönüşümün canlı bir örneğini sunmaktadır.

Karatepe-Aslantaş'ın önemi, sadece arkeolojik buluntularıyla değil, aynı zamanda bu mirası koruma ve yaşatma sürecinde sergilediği öncü yönetim modeli ile de uluslararası bir değere sahiptir. Halet Çambel'in liderliğinde şekillenen bu model, modern kültürel miras yönetiminin temel taşları olarak kabul edilen aşağıdaki prensipleri, Türkiye'deki ilk uygulayıcılarından biri olmuştur:

Disiplinlerarası Yaklaşım: Modern anlamda Kültürel Miras Yönetimi, arkeolog, mimar, sanat tarihçi, filolog, etnograf, şehir plancısı ve sosyolog gibi farklı disiplinlerin bir arada çalışmasını esas alır. Karatepe'de Bossert ve ardından Çambel döneminde, bu disiplinlerin bir arada çalıştığı görülmektedir. Mimar Turgut Cansever ve restoratör Cesare Brandi'nin katkıları, korumanın mimari boyutunu; epigrafların çalışmaları dilbilimsel boyutunu, Yaşar Kemal, Ruhi Su ve Naili Boratav gibi isimlerin katılımı ise somut olmayan kültürel miras ve sosyolojik boyutunu oluşturmuştur. Bu durum, Karatepe'yi tek disiplinli bir kazı alanı olmaktan çıkarıp, bütünlüklü bir kültürel miras yönetimi projesine dönüştürmüştür.

Toplumsal Katılım ve Sosyal Sürdürülebilirlik: Günümüzde UNESCO ve ICOMOS (Uluslararası Anıtlar ve Siteler Konseyi) gibi kuruluşlar, kültürel mirasın korunmasında yerel toplulukların katılımını ve bu mirastan faydalanmalarını zorunlu kılmaktadır. Nina Simon'un katılımcı müze kavramında önerdiği tüm bileşenlerin aynı mekân

altında bir araya gelmesi fikri Karatepe-Aslantaş Açık Hava Müzesi'nde somut bir gerçeğe dönüşmüştür (Simon, 2010: 286). Çambel'in Karatepe'de yürüttüğü okul inşası, kilim kooperatifi kurma, mesleki eğitim ve sağlık hizmeti gibi projeler, mirasın korunmasını yerel halkın sosyo-ekonomik kalkınmasıyla doğrudan ilişkilendirmiştir. Bu yaklaşım, koruma çalışmalarını toplum için bir yük olmaktan çıkarıp bir olanağa dönüştürmüş ve böylece mirasın sosyal sürdürülebilirliğini sağlamıştır. Yerel halk, mirasın pasif bir seyircisi değil, aktif bir koruyucusu ve bekçisi haline gelmiştir.

Yerinde Koruma ve Canlandırma: Anıtların bulundukları yerde korunması (in-situ), modern koruma etiğinin temel ilkelerindendir. Karatepe'de eserlerin İstanbul veya Ankara'ya taşınmak yerine, orijinal bağlamlarında, üzerleri modern koruyucu saçaklarla örtülerek sergilenmesi kararı, bu ilkenin Türkiye'deki en erken ve en başarılı uygulamalarındandır. Bu sayede ziyaretçi, eseri yalnızca bir müze vitrininde değil, onu yaratan uygarlığın coğrafyasında, doğal çevresiyle bütünlüklü bir şekilde deneyimleme fırsatı bulmuştur. Bu uygulama, alanın bir açık hava müzesine dönüşümünün de özünü oluşturur.

Somut ve Somut Olmayan Kültürel Mirasın Bütünlüğü: Karatepe projesi, sadece taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarını (somut miras) korumakla kalmamış, aynı zamanda bölgenin sözlü tarihini (Karatepe Fıkraları), geleneksel el sanatlarını (kilimcilik) ve müzikal birikimini (türküler) derleyerek somut olmayan kültürel mirasın da kayıt altına alınmasını ve yaşatılmasını sağlamıştır. Bu iki miras türünün birlikte ele alınması, projeyi son derece ileri görüşlü ve bütüncül kılmaktadır. **Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre Koruma:** Çambel ve ekibinin, baraj projesine karşı verdiği bilimsel mücadele ve 7715 hektarlık alanın Milli Park ilan ettirilmesi, kültürel mirasın korunmasını çevre korumayla doğrudan ilişkilendiren bir yaklaşımdır. Bu hamle, alanın sadece arkeolojik değil, aynı zamanda ekolojik bir değer olarak da görülmesi gerektiğini ortaya koymuş ve kültürel peyzajın bütüncül olarak korunmasının önünü açmıştır.

Karatepe-Aslantaş, Türkiye'de kültürel miras yönetiminin erken döneminde, adı konmamış olsa da uluslararası ilkelerle uyumlu, katılımcı, di-

siplinlerarası, sürdürülebilir ve bütüncül bir model hayata geçirmiştir. Bu model, günümüzde hala birçok projede ulaşılmaya çalışılan bir ideal olarak durmaktadır. Karatepe’den alınacak en önemli ders, kültürel miras yönetiminin başarısının, yalnızca teknik koruma müdahaleleriyle değil, mirası toplumsal, ekonomik ve ekolojik bir değerler bütününe parçası olarak gören bir anlayışla mümkün olduğudur. Halet Çambel’in vizyonu, bir arkeolojik alanın nasıl olup da bir ülkenin sosyokültürel dokusuna katkıda bulunan canlı bir merkeze dönüşebileceğinin eşsiz bir kanıtıdır ve günümüz koruma projeleri için güçlü bir ilham kaynağı olmayı sürdürmektedir.

Müze Sosyolojisi bağlamında, Pierre Nora’nın “lieux de mémoire” (bellek mekânları) kavramı üzerinden Karatepe’nin bir bellek mekânı olarak nasıl işlev gördüğü açıkça görülmektedir (Nora, 2022: 76). Müze, yerel ve ulusal kimlik inşasında çok önemli roller üstlenmiştir. Halet Çambel’in çalışmaları, “katılımcı müze” ve “toplum temelli müzecilik” kavramlarıyla doğrudan ilişkilidir. Yerel halkın müzeyle kurduğu ilişki, köylülerin müzeyi sahiplenme süreçleri bu olguları doğrulamaktadır. İktidar ve temsil ilişkileri açısından bakıldığında, Bossert ve Çambel’in temsiliyetindeki farklılıklar, müzenin “resmî tarih” ve “alternatif bellek” arasındaki konumunu belirgin kılan temel unsurlardır.

Pierre Bourdieu’nün kültürel sermaye kavramı, müzenin yerel halka sağladığı sosyal ve ekonomik fırsatları (kilim kooperatifi, eğitim, turizm) okuma açısından önemli bir bağlam oluşturmaktadır (Bourdieu, 2010:34 & Bourdieu 1986:248)). Müzenin mekânsal sosyolojisi, açık hava müzesinin fiziksel düzenlemesi ve ziyaretçi deneyimi, mekânın sosyal etkileşimlerini şekillendiren temel öğelerdir. Yine koruyucu saçaklar, yürüyüş yolları, anıtların yerleşimi gibi unsurların müzeyi sosyolojik bir mekân olarak öne çıkaran özelliklerdendir.

Müzenin UNESCO Dünya Mirası listesine aday olması, turizm politikaları ve devlet destekleri, kültürel mirasın politik ekonomisi ve kültürel mirasın “metalaşması” ve yerel ekonomiye etkisi göz önüne alındığında onu daha da değerli kılmaktadır. Halet Çambel’in henüz genç bir asistenden kazı çalışmalarına katılması ve tüm ömrünü bu alanda geçirmesi, kadın kimliğiyle öne çıkması,

müze çalışmalarında toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl dönüştüğü hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Yine Çambel’in çabalarıyla yereldeki kadınların kilim kooperatifindeki rolü ve ekonomik özerklik kazanmaları müzenin önemli sosyolojik kazanımları olarak kayıtlara geçmiştir.

Sonuç

Karatepe-Aslantaş, Osmaniye’nin Kadirli ilçesinde, Geç Hitit döneminde (M.Ö. 8. yüzyıl) Azatiwata tarafından kurulan bir sınır kalesidir. Kale, Fenike ve Anadolu/Luwi hiyeroglifleriyle yazılmış çift dilli yazıtlarıyla ünlüdür ve bu özelliğiyle Anadolu hiyerogliflerinin çözülmesinde kilit rol oynamıştır. Yazıtlar, Rosetta Taşı’na benzetilerek uluslararası bir üne kavuşmuştur. Karatepe-Aslantaş Açık Hava Müzesi, yalnızca Geç Hitit dönemine ait benzersiz arkeolojik buluntularla değil, aynı zamanda Türkiye’de modern arkeolojinin ve kültürel miras bilincinin şekillendiği, çok katmanlı bir sosyo-kültürel belleğin taşıyıcısı olarak da dikkat çekmektedir. Bu makalede detaylandırıldığı üzere, Karatepe’nin hikâyesi, bir sınır kalesinin yıkıntılarında uluslararası öneme sahip bir arkeolojik merkez ve açık hava müzesine dönüşümünü anlatırken; aynı zamanda bilimin, yerel halkın, kamu yönetiminin ve bireysel idealizmin kesiştiği eşsiz bir başarı öyküsüne dönüşmektedir.

Karatepe’nin önemini evrensel düzeyde belirleyen en temel unsur, hiç kuşkusuz Fenike ve Luwi dillerinde yazılmış çift dilli yazıtların keşfidir. Bu yazıtlar, Mısır’daki Rosetta Taşı’na benzer biçimde Anadolu hiyerogliflerinin çözülmesine olanak sağlayarak, tarih öncesi döneme ilişkin dilsel ve kültürel bilinmezliğin önemli ölçüde aşılmasına katkıda bulunmuştur. Bu çözümleme sayesinde, Geç Hitit kültürünün inanç sisteminden devlet yönetimine, sanatsal üretiminden gündelik yaşamına kadar birçok alana ışık tutulmuştur.

Ancak Karatepe’yi farklı ve kalıcı kılan sadece bu arkeolojik başarılar değildir. Helmuth Theodor Bossert’in başlattığı kazı sürecinin, Halet Çambel’in öncülüğünde çok yönlü bir sosyo-kültürel kalkınma projesine evrilmesi, ören yerini sıradan bir kazı alanı olmaktan çıkararak, yaşayan bir kültürel merkez haline getirmiştir. Açık hava müzesinin inşası, geleneksel anıt koruma yöntemlerinin ötesine geçerek modern koruma kuramları ile

bütünleşmiş hem uluslararası hem de yerel düzeyde örnek bir restorasyon modeli oluşturulmuştur. Çambel'in Brandi ve Cansever gibi farklı disiplinlerden uzmanlarla yürüttüğü bu süreç, disiplinlerarası bir kültürel miras yönetimi anlayışının da erken bir örneğidir.

Müzenin yanı başındaki köylerde yürütülen sosyal projeler ise bu kültürel kalkınma sürecinin halk tabanına ulaşan yönünü gözler önüne sermektedir. Yerel halkın eğitimi, geleneksel el sanatlarının canlandırılması, çevre koruma faaliyetleri ve sağlık hizmetlerinin götürülmesi gibi çalışmalar, arkeolojik bir alanın yalnızca geçmişe değil, içinde bulunduğu çağın insanına da hizmet edebileceğini göstermiştir. Bu çok boyutlu yaklaşım, arkeolojiyi yalnızca toprak altındaki kalıntıların değil, yaşayan toplulukların da hizmetine sunan bir anlayışın ürünüdür.

Bütün bu gelişmelerin, Anadolu'nun bir köşesinde, güç koşullarda, sınırlı kaynaklarla ama büyük bir inanç ve kararlılıkla gerçekleştirilmiş olması ayrıca dikkat çekicidir. Karatepe örneği, bir kazı çalışmasının yalnızca bilimsel sonuçlar değil, aynı zamanda sosyal, kültürel ve çevresel dönüşümler de yaratabileceğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle Karatepe, Türkiye'de kültürel miras yönetiminin erken dönemlerinden itibaren katılımcı, bütüncül ve insan merkezli bir yaklaşımla şekillendirilmiş ender örneklerden biri olarak öne çıkar. Öte yandan, Bossert'in kazıdan ayrılışı gibi hâlâ netlik kazanmamış olaylar, arkeoloji tarihinin politik ve kişisel gerilimlerinden azade olmadığını da ortaya koymaktadır. Karatepe'deki bu dramatik kopuş, bilimsel üretimin sürdürülebilirliğini tehdit ederken, aynı zamanda bireysel bağlılık ve idealizmin, bilimsel kurumların yerini nasıl doldurabileceğini de göstermektedir. Halet Çambel'in kişisel kararlılığı, Bossert'in yarıda bıraktığı çalışmaları tamamlamakla kalmamış, bu alanı Anadolu'nun çağdaş kültürel belleğinde kalıcı bir yere oturtmuştur.

Karatepe-Aslantaş yalnızca Geç Hitit döneminin değil, aynı zamanda Türkiye'de modern arkeoloji pratiğinin, kültürel miras yönetiminin ve toplumsal duyarlılığın simgesel bir mekânı haline gelmiştir. Burada yürütülen çalışmalar, geçmiş aydınlatırken geleceği de şekillendirmiş; taşların diliyle konuşan tarih, halkın sesiyle bütünleşmiştir. Bugün UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'nde yer alan bu

alan, yalnızca bilim insanları için değil, tüm insanlık için korunması ve anlaşılması gereken bir ortak mirastır. Karatepe'nin hikâyesi, kültürün yalnızca taşlarda değil, insanların birlikte kurduğu anlam dünyasında da yaşadığını hatırlatmaktadır.

Kaynaklar

- Arı, İ. (2011). Tarihöncesi Sit Alanlarında Kültür Mirası Yönetimi. Kültür Mirası ve Müzeler Öğrenci Konferansı 2011 (s. 11-23). İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Matbaası.
- Bal, A. A. (2016). Hitit Sanat Formlarının Resimsel Biçim Diline Uyarlanması Üzerine Özgün Denemeler, Uluslararası Geçmişten Geleceğe Sanat Sempozyumu Bildiriler Kitabı, s.846-853, Hitit Üniversitesi, 2016 Çorum.
- Başgelen, N. (2020). Karatepe'nin Ecesi Arkeolog Halet Çambel'in Hayat Hikayesi. <https://www.arkeolojikh Haber.com/haberkaratepenin-ecesi-arkeolog-halet-cambelin-hayat-hikayesi-24449/> Erişim tarihi: 05.10.2024
- Bennet, T. (1995). The Birth of the Museum; History, theory, Politics. London: Routledge.
- Bossert, Th. H. (1948). Karatepe'de Bulunan Fenike-Eti Bilingualis'leri, Belleten, C. XII. S.522.
- Bourdieu, P. (2010). Sermaye Biçimleri, A.Z. Ünal & M. M. Şahin (Dü.) içinde. İstanbul: Değişim Yayınları
- Bourdieu, P. (1986). The Form of Capital, (J. Richard, Dü), Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education, 241-258.
- Ceram, C. W. (1955). Le Secrets des Hittites. Découverte d'un Ancien Empire. Paris.
- Çambel, H. (2010). Karatepe-Aslantaş açık hava Müzesi; Çok Yönlü Bir Proje, TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi, (8), 131-136.
- Çambel, H. (2006). Karatepe Fıkraları, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Demir, F. (2021). Karatepe Azatıwataya, Tarihi Olaylar, Mimari Buluntular ve Yazıtlar Üzerine Notlar, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Dirican, M. (1997). Yaşamını Anadolu'ya ve Arkeolojiye Adamış Bir Bilim Kadını: Halet Çambel. Bilim ve Teknik Dergisi, Ekim, 72-80.
- Eres, Z. (2018). Türkiye'nin Arkeolojik Alan Koruma Tarihinde Karatepe Aslantaş'ın Yeri, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat, 158, 283-297.
- Ertürk, O. (2021). Hititler Geçmişten Günümüze Bir Kültür Yolculuğu, Ankara: Gece Kitaplığı.
- Kemal, Y. (2024). Teneke, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Küçük, İ. (2010). Halet Abla Destanı. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Nora, P. (2022). Hafıza Mekanları, Çeviren: Mehmet Emin Özcan, İstanbul: Doğu Batı Yayınları
- Simon, N. (2010). The Participatory Museum, California-Santa Cruz: Museum 20.
- Özdoğan, M. (2014). Aydın, Bilim İnsanı, Eğitimci, Arkeolog: Halet Çambel. Toplumsal Tarih Dergisi, Mart, 35-39.
- Rifat, S. (Ed.) (2001). Boğazköy'den Karatepe'ye, Hitit-bilim ve Hitit Dünyasının Keşfi, İstanbul: Yapı Kredi Kültür

Sanat Yayıncılık.

Şimşek, F. Z. (2024). Kültürel Mirasın Aktarımında 7-9 Yaş Grubu Çocuk Resimlerinin Karatepe-Aslantaş Açık Hava Müzesi Taş Anıt Eserleriyle Karşılaştırmalı Bir Değerlendirilmesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Osmaniye.

Türkmenoğlu, A. (2008). Çukurova Kadiri Dağ Kolu Türkmen Ağzı Sözlüğü. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Görsel Kaynakça

<https://librarydigitalcollections.ku.edu.tr/dijital-sergiler/karatepe-aslantas-azativattanin-kalesi/>

<https://arce.org/resource/rosetta-stone-unlocking-ancient-egyptian-language/>

https://www.arkeolojisanat.com/shop/blog/unesco-gecici-listesine-giren-karatepenin-arkeolojik-onemi-nedir_3_963992.html

<https://www.lookphotos.com/en/images/71398347-The-South-Gate-Hittite-sculpture-statue-of-Hittite-Storm-God-Tarhunzas-Tara-unz-Tara-unna-or-in-Hurrian-Teshub>

<https://aktuelarkeoloji.com.tr/kategori/roportajlar/karatepe-nin-anasi-halet-cambel>

<https://www.arkitera.com/haber/karatepe-aslantas-arkeolojik-alani-unesco-dunya-mirasi-gecici-listesinde/>

<https://osmaniye-bld.gov.tr/osmaniye-karatepe-kilimleri.html>

<https://www.yapikrediyayinlari.com.tr/teneke.aspx>

https://www.arkeolojisanat.com/shop/urun/karatepe-li-fikralari_11_953.html

<https://librarydigitalcollections.ku.edu.tr/dijital-sergiler/karatepe-aslantas-azativattanin-kalesi/>

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/01/140119_halet_cambel

<https://www.arthayat.com/fotograflar/halet-cambel#foto0-3>

https://de.wikipedia.org/wiki/Datei:Karatepe_mutter.jpg

<https://www.sumerianorigins.com/post/hittite-apkallu-bird-man-with-winged-disc>

<https://www.sanatinyolculugu.com/protohistorik-donemde-anadoluda-hayat-agaci-motifi-dilek-yilmaz/>